

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԸ ԴԱՐԵՐՈՒ ԸՆԹԱՑԻԻՆ

Բ. Մաս

Նոր Շրջան

Ս. Յակոբի Վերականգնումը

Գրիգոր Վրդ. Բաղիշեցին ընդունել էր իր ընտրութիւնը որպէս Երուսաղէմի Պատրիարք, 1717ին Մուշէն Կ. Պոլիս կ'երթայ եւ Յովհ. Վրդ. Կոլոսի յանձնարարութեամբ Երուսաղէմի համար Աթոռակալ կը կարգէ Յովհաննէս Վրդ. (Հաննէ) Երուսաղէմացիին: Յովհաննէս Վրդ. Կոլոս 1718ին առանձին հրովարտակ հանել կու տայ Գրիգոր Վրդ. Բաղիշեցիի անուան, որպէս Պատրիարք Երուսաղէմի: Գրիգոր Պատրիարք կ'ուխտէ իր վիզին շղթայ մը անցնել յայտարարելով թէ պիտի չհանէ զայն մինչեւ որ Ս. Աթոռը ազատի պարտքերէն:

Ասով ցոյց տալու համար հասարակութեան, թէ ո՛րքան պարտքերու ծանրութեան տակ կը ծնծէ ան, որմէ Գրիգոր պատրիարք կը ստանայ «Շղթայակիր» տիտղոսը: Ապա կը սկսի Կ. Պոլսոյ եկեղեցիներէն ողորմութիւն հաւաքել Երուսաղէմի պարտքերը վճարելու համար:

Գրիգոր Շղթայակիր Կ. Պոլսէն իր հաւաքած դրամները մաս առ մաս կը դրկէ Երուսաղէմ որ փոխանորդ՝ Յովհաննէս (Հաննէ) Վրդ.-ին որ կամայ-կամայ վճարէ պարտքերը եւ հարկ նորոգութիւններ կատարէ սրբատեղիներու եւ եկեղեցիներու:

Այս առթիւ կը նորոգուի Ս. Յակոբի Ս. Գլխադրի ամբիոնի մակտի բաժինը եւ որուն վրայ կայ հետեւեալ գրութիւնը. — «Բ՛վին Ռ՛ձ՛կ» (= 1720):

Գրիգոր Շղթայակիր 12 Փետր.

1721ին կը հասնի Երուսաղէմ եւ կը սկսի բարեկարգել վնասումը եւ կը կատարէ այլ նորոգութիւններ եւ բարեկարգութիւններ վանքէն ներս եւ դուրս սրբատեղիներու եւ կալուածներու մէջ:

Կարելուր նորոգութիւններ եւ շինարարութիւններ կը կատարուին Ս. Յակոբի մէջ: Հիմնապէս կը նորոգուի Ս. Գլխադրի մատուռը եւ կը զարդարուի գեքեցիկ եւ ֆանդակազարդ մարմարով եւ ֆանդակներ կ'ըսկեպատուին: Ս. Գլխադրի պատարագամատոյց սեղանին երկու կողմերը կայ հետեւեալ արձանագրութիւնը. — «Է՛ պատրիարքութեան Տնառն Գրիգոր եւ Յովհաննէս վարդապետաց»: Այս եւ յետագայ արձանագրութեանց մէջ երկու պատրիարքները ընդհանրապէս միշտ միասին յիշուած են եւ անոնք՝ ձեռով մը կը նկատուին Երուսաղէմի Աթոռի վերականգման «անգուցական զոյգը»: Անոնցմէ գատ անշուշտ պէտք չէ մոռնալ քաղմաթիւ նուիրեալներու, ծառայողներու եւ ազգային բարեարներու կարելուր դերը որ կատարեցին ժԸ. դարուն Ս. Աթոռին վերականգման եւ վերագարդման ու բարգաւաճման աշխատանքներուն մէջ: Ա՛ստեղ կարելուր նուիրեալներէն եւ բարեարներէն կարելի է յիշել Յովհաննէս (Հաննէ) Վրդ. Երուսաղէմացին, Ակնցի միհ. Սեղոսը, Տարսիացի միհ. Մելեռը, Կամրկապցի եղբայրներ՝ Մակարը, Առաքելը, Մարտիրոսը եւ Յարութիւնը եւ

ուրիշներ: Արհեստաւոր վարդապետներէն կը յիշուի Սատափնի Յակոբը որ Ս. Նշան վերնամաստրան պատարագամատոյց սեղանի պահարանը շինած է իր փափաքին գոհացում տալու համար, ուր Կենաց Փայտը կը պահուէր առաջ:—

«Կամա Գրիգոր Մեծի վեհին Բաղձմար Յակոբն որ Սէտֆնի Շինեաց ի Սէր Սրբոյ Փայտին Փայլի հոգւով ի լոյս նորին. ԹՎ. ՌՃՁ (1781)»:

(Սաւալանեանց, Բ. Հատոր, էջ

1299):

Համաձայն Ս. Յակոբայ Աւագ Խորանի խաչկալի յիշատակարանին, ան շինուած է 1721ին: Աւագ Խորանի խաչկալը ամբողջովին փայտէ պատրաստուած է եւ վրան զարդարուած են գեղեցիկ փորագրուած ֆանդակներ որոնք ոսկէ թերթիկներով պատուած են: Մայր Տաճարի միւս խորաններու խաչկալները եւ Յայտաւորքի ամբողջը նոյն շրջանին ռեզլ շինուած են: Տրուած յիշատակարաններու համեմատ Գրիգոր Շորայակի օրով շինուած կամ նորոգուած են: Նաեւ՝ 1728ին կը շինուին Ս. Յակոբ Նկեղեցւոյ արեւմտեան «Աւագ» եւ «Ս. Մակար» երկաթեայ երկու դուռերը: Պատրիարքարանի մէջ պահուած արձանագրութեան մը համաձայն 1727ին կը նորոգուի եւ կը ձեփուի Ս. Յակոբ Նկեղեցին ամբողջութեամբ: 1730ին կը ամրապարպատուի Աւագ Խորանի Բնիկ ճակատը գեղեցիկ ֆանդակազարդելով: 1761ին կը շինուին Սր. Դիտարի Սատափեայ գեղեցիկ դուռերը: 1766 եւ 1764 տարիներու ընթացքին կը շինուին Ս. Սոսիանոս եւ Մինաս մատրանց Սատափեայ դռները: (Այս շինարարութեանց յիշատակարանները կարելի է գտնել «Կատալոգիւն Նրոսաղեմի», Տ. Թ. Սաւալանց, Բ. Հատոր, էջ 1219-1285):

1781ին կը շինուին եւ կը նուիրուին

Ս. Յակոբի Աջակողմեան եւ Զախակողմեան առաջին սիւններու վրայի Ս. Աստուածածնի պատկերն ու «արծաթեայ շապիկ»ները. աջակողմեանի յիշատակարանը.— «Արծաթեայ շապիկս յիշատակ է Պալատցի Յակոբ Վարդապետին եւ ծնողացն եւ ԱՄ. զարմից իւրոց ի Պատրիարքութեան ՏՄ. Գրիգորի եւ ՏՆ. Յովհաննու. ԲՎին Հայոց ՌՃՀ (1781) ամին. յիշեցէք ի Քս.: Իսկ Զախակողմեանի.— «Արծաթեայ շապիկս յիշատակ է Աթոռակալ Յովհաննէս Վարդապետին վասն բժշկութեան հոգւոյ եւ մարմնոյ նորին. ի պատրիարքութեան ՏՄ. Գրիգորի եւ Յովհաննու Վարդապետացն ի ԲՎին ՌՃՁ (1781) ամին. յիշեցէք ի Քս.»:

Վանքը բարեկարգել եւ մեծացումար պարտեբը վնասել ետէ տակաւին Գրիգոր Պատրիարք Շորայակի վզին վրայ կը մնային այն շրթանները գոր ութ տարիներ առաջ (1718) սկսած էր կրել: Ամենայն Հայոց Կարապետ Կաթողիկոսի եւ Ազգին խնդրանքին վրայ Գրիգոր Պատրիարք իր վիզէն կը հանէ երկաթէ շրթանները (16 Օգոստոս 1726): Այս առթիւ Ս. Էջմիածնայ մէջ (Ս. Յակոբ) շինել կու տայ Սր. Սիմայի Սեղանը: Այս շրջանին տակ այժմ կը գտնուին երեք նուիրական ֆարեր՝ Սինա Լեռնէն, Թարոր Լեռնէն եւ Յորդանան գետէն: Հին աւանդութեան մը համաձայն այս ֆարերը Ս. Աստուածածնի խնդրանքով հրեշտակը բերած է: Բանի որ Տիրոջ Համբարձումէն ետէ հրեաներ թոյլ չէին տար Տիրամօր շրջի Սրբատեղիները: Ուստի իր Միածնէն խնդրելով որ իրեն բերէ իւրաքանչիւր Սրբատեղիէն ֆար մը: («Ս. Ներկին Սրբավայրերու աւանդութիւնները» Մ. Նպս. Աղաւունի, 1986, էջ 121-122):

1742ին Գրիգոր Պատրիարք նորոգել կու տայ Ս. Առաքելոց վերնամաստուղը եւ զայն կը վերածէ ձեռագրատան, հոն ի մի հաւաքելով վանքի մէջ ցրուեալ ձեռագիր

մատենաները:

Ս. Յակոբի գոյգ դասերու գեղեցիկ երկաթեայ ճաղերը կը շինուին 1744ին:

Գրիգոր Պատրիարք մեծ եռանդով եւ խանդավառութեամբ յառաջ կը տանի իր բարեկարգական եւ շինարարական աշխատանքները վանքերէն եւ եկեղեցիներէն ներս: Սակայն, միւս կողմէն անպակաս էին նաեւ վէճեր եւ խնդիրներ սրբատեղեաց մէջ Յունաց եւ Լատինաց հետ:

Այստեղ կարեւոր կը նկատեմ յիշել Ս. Յակոբ Մայր Տաճարի սեպհականութեան հարցը Յունաց հետ: Այս խնդիրը կը յարուցուի 1766ին Յունաց կողմէ: Գրիգոր Պատրիարք Կ. Պոլիս կ'երթայ եւ Յովհաննէս Պատրիարք Կոլոտի եւ ազգասէր հայ ամիրքաներու գործակցութեամբ մասնաւորաբար Յարութիւն Մուրատեան ամիրայի եւ Օսմանեան պալատի Շէյխիլիսլամի բացառիկ յարատեւ աշխատանքներու շնորհիւ կը յաջողին Օսմանեան Մահմուտ Ս. Սուլթանէն (1739 Դեկտ. 26) հրովարտակ մը առնել որով, կը վերահաստատուի Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարի Հայոց սեպհական ըլլալը: (Այս մասին մանրամասն տեսնել «ՍԻՈՆ», 1942, Մարտ-Ապրիլ, էջ 89-91):

Դարերու ընթացքին Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարը երեք տարբեր պարագաներու կը գոցուի իշխող տեղական կառավարութեանց կնիքով:—

ա.— Սուլթան Սալահետտինի ժամանակ (1187-1194). եօթը տարիներ:

բ.— 1657-1659, Յոյները կը գրաւեն Սր. Յակոբեանց վանքը եւ եկեղեցին:

գ.— 1766-1769, սեպհականութեան խնդիր Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարի համար, դարձեալ Յունաց հետ:

Հայերս, վերեւ նշուած ժամանակաշրջաններուն գրկուած ըլլալով Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ պաշտամունք կատարելէ, մեր նախահայրերը Ս. Յակոբայ գաւիթին մէջ շինած են երկու

պատարագամատոյց սեղաններ յանուն Ս. Գեորգայ եւ յանուն Ս. Նիկողայոս Հայրապետի:

Նոյն գաւիթին մէջ կը տեսնուին նաեւ գոյգ կոչմաններ փայտէ եւ երկաթէ: Ժամանակներ եղած են երբ առիթ չենք ունեցած զանգակ հնչեցնելու: Փոխարէն՝ կոչմանները գործածուած են եւ տակաւին կը գործածուին տարբեր այլ առիթներով:

ԺԸ. դարուն նկարուած են Ս. Յակոբայ տաճարի Յիսուսի կեանքը ներկայացնող տնօրինական իւղաներկ խոշոր պատկերները: Անոնք բիւով 26 հատ են եւ գծուած են այդ դարու նշանաւոր նկարիչ-արուեստագէտ Տիրացու Յովհաննէսի կողմէ: (Տես Յօդուած.— «Տիրացու Յովհաննէս, տաղանդաւոր նկարիչ ԺԸ դարու առաջին բառարդում», Դարեգին Կրդ. Յովսէփեանց, «Հասկ. Հայագիտական Տարեգիրք», Գ. տարի, Անթրիխա, 1957, էջ 26-52): Եկեղեցին ճոխ է նաեւ այլ իւղանկարներով: Աջակողմեան դասի պատի նկարները կը ներկայացնեն Ս. Նրուսադէֆի նշանաւոր պատրիարքները: Զախակողմեան դասին՝ Հայց. Առաքելական եկեղեցւոյ սրբացած հայրապետները, եւ այլ եկեղեցական Հայրեր: Կան նաեւ Սրբոց Նահատակութեանց եւ Մարտիրոսութեան պատկերներ: Կան նաեւ սիւներու վրայ, ինչպէս երեք Տիեզերական Ս. Ժողովներու, Յովհաննէս յայտնութեանց, Ս. Աստուածածնի եւ Հին Կտակարանի դրուագներէն մի քանիներ: Նոյն պատկերները ընդհանրապէս 18րդ դարու վերջաւորութեան եւ 19րդ դարուն պատարաստուած Սրբապատկերներ են: Կը խորհիմք թէ այս վերջին խումբի պատկերները տակաւին չեն ուսումնասիրուած:

ԲԱՐՍԵՂ ՎՊԻ. ԳԱԼԷՄՏԵՐԵԱՆ

(շարունակելի)